

УЗРАСТ АДОЛЕСЦЕНАТА И (НЕ)КОНСТРУКТИВНОСТ ЊИХОВОГ РЕАГОВАЊА НА ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ

Прегледни
рад

DOI: 10.7251/BPG1603045DJ

УДК: 37.064.3:316.624-057.874

Др Мирослав Ђурић*

Апстракт: У већини истраживања о вршњачком насиљу, фокус интересовања истраживача је био на облицима и учесталости насиља, а знатно рјеђе на начинима реаговања младих на насиље. Када су се истраживачи и бавили начинима реаговања младих на насиље, тада су углавном испитивали понашање насилника и жртава, а знатно рјеђе су испитивали начине реаговања посматрача насиља. А вршњачко насиље се често дешава пред другим вршњацима – свједоцима. Резултати бројних истраживања показују да су пасивни посматрачи или свједоци присутни у великом броју случајева насилничког понашања. Они могу, чињењем или нечињењем, подстицати насиље, али својом активношћу, такође, могу покушати зауставити насиље, односно могу реаговати неконструктивно или конструктивно. С обзиром на то да постоје узрасне разлике адолесцената у испољавању насилничког понашања, логично је претпоставити да постоје узрасне разлике међу адолесцентима у њиховом реаговању на насиље међу својим вршњацима.

Резултати великог броја релевантних истраживања показују да већи ниво конструктивности у реаговању на вршњачко насиље показују млађи адолесценти.

Приказани резултати у овом раду могу бити корисни при креирању превентивних програма чији би циљ био спречавање вршњачког насиља.

Кључне речи: адолесценти, узраст, превенција, вршњачко насиље.

УВОД

Чињеница је да насиље међу дјецом и младима оставља веће или мање посљедице на све актере насилних радњи. Олвеус (Olweus, 1998)

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске Бања Лука, e-mail: miroslav.djuric@blic.net.

подсјећа да насиље може изазвати озбиљне и дугорочне негативне посљедице и за жртве и за насилнике. Постоји низ истраживања која потврђују наведену констатацију (на примјер, Sullivan et al., 2008; Marsh et al., 2001; Брајша – Жганец и сар., 2009; Dittrick, 2010; Dusek & Guay Mc Intyre, 2005; Haynie et al., 2001; Sekol & Farrington, 2009; Mynard & Joseph, 1997, према Andreou, 2000; Olweus, 1998; Santalahti et al., 2008).

У вршњачком насиљу, адолесценти могу имати различите улоге. Салмивалијева (Salmivalli, 1999) сматра да млади могу имати шест улога у вршњачком насиљу: насилници, жртве, асистенти, поткрепљивачи, аутсајдери и браниоци. Асистенти отворено и директно подржавају насилнике и радо им се прикључују у вршењу насиља. Поткрепљивачи својим понашањем поткрепљују насилника (на примјер, подсмјавају се жртви, узвикују у знак одобравања вршења насиља и сл.) и на тај начин потпомажу насиље. Аутсајдери не реагују на насиље и повлаче се из насилних ситуација. Браниоци настоје зауставити насиље и, директно или индиректно, стају на страну жртве и пружају јој подршку. Олвеус и сар. (Olweus, Limber & Mihalic, 1999) предлажу сљедећу типологију улога у вршњачком насиљу: насилници, жртве, сљедбеници, подржаваоци, пасивни подржаваоци, неукључени посматрачи, потенцијални заштитници и заштитници. Сљедбеници насиља подржавају насиље и придружују се насилнику. Подржаваоци насиља подржавају насиље, али у њему директно не учествују. Пасивни подржаваоци не пружају отворену подршку насилницима, али стављају до знања да им се насиље допада. Потенцијални заштитници не одобравају насиље, насиље им се не свиђа, али ништа не предузимају да га зауставе и спријече. Најчешћа подјела улога адолесцената у вршњачком насиљу је на насилнике, жртве, адолесценте који су истовремено и насилници и жртве насиља својих вршњака и адолесценте који нису директно укључени у вршњачко насиље.

Заступљеноствршњачкогнасиљанијелакоутврдити (пасамимтимни поредити), јер постоје неподударности у дефинисању вршњачког насиља и начинима његовог мјерења (Попадић, 2009). Из наведених разлога, а и због различитих критеријума и класификација улога адолесцената у вршњачком насиљу, још је теже утврдити заступљеност различитих узрасних категорија адолесцената у вршњачком насиљу. Ипак, резиме релевантних истраживања је да заступљеност улога адолесцената у вршњачком насиљу није једнака код адолесцената различитог узраста. То потврђују истраживања (на примјер, Поликлиника за заштиту дјете града Загреба, 2003; Коџопељић, Смедеревац и Чоловић, 2010; Попадић, 2009; Попадић, Плут и Павловић, 2015).

Такође, ни облици насиља које испољавају млади различитог узраста нису једнаки. На примјер, физичко насиље је израженије у млађим годинама, а заступљеност вербалног и индиректног насиља се повећава

с одрастањем (Hoover et al, 1992; Genta et al. 1996; Craig, 1998; Bentley & Li, 1995, Craig & Pepler, 1997, према Moeller, 2001). Постоје истраживања која показују да је саосјећање са жртвом интензивније код млађе дјеце, али се смањује са узрастом све до петнаесте године, а потом се опет повећава (Максимовић, Раковић, Јовановић и Чоловић, 2008).

С обзиром на то да постоје узрастне разлике адолесцената у испољавању насилничког понашања, логично је претпоставити да постоје узрастне разлике међу адолесцентима у њиховом реаговању на насиље међу својим вршњацима.

(НЕ)КОНСТРУКТИВНОСТ РЕАГОВАЊА АДОЛЕСЦЕНАТА НА ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ

Постоји низ истраживања на тему насиља међу младима. Међутим, у већини тих истраживања у фокусу интересовања истраживача су били облици и учесталост насиља, а знатно рјеђе начини реаговања младих на насиље. Када су се истраживачи и бавили начинима реаговања младих на насиље, тада су углавном испитивали понашање насилника и жртава, а знатно рјеђе су испитивали начине реаговања посматрача насиља. А вршњачко насиље се често дешава пред другим вршњацима-свједоцима. Резултати истраживања (на примјер, Craig & Pepler, 1995, према Ahmed, 2005) показују да су пасивни посматрачи или свједоци присутни у 85% случајева насилничког понашања. Они могу, чињењем или нечињењем, потицати насиље, али својом активношћу, такође, могу покушати зауставити насиље. Другим ријечима, посматрачи насиља могу реаговати неконструктивно или конструктивно. Неконструктивно реаговање би била свака физичка, вербална, невербална или гестовна активност која директно или индиректно подржава насиље (Ђурић, 2015). У неконструктивно реаговање спада отворено, директно или прикривено подржавање насилника, прикључивање насилницима у вршењу насиља, поткрепљивање насиља, али и нереаговање на насиље и повлачење из ситуација у којима се насиље дешава. Уколико се вратимо на типологију улога у вршњачком насиљу коју даје Салмивалијева (1999), могли бисмо рећи да неконструктивно реаговање на вршњачко насиље обухвата сва понашања која у ситуацијама насиља врше асистенти, поткрепљивачи и аутсајдери, или према типологији Олвеуса и сар. (Olweus, Limber & Mihalic, 1999) – сљедбеници, подржаваоци и пасивни подржаваоци насиља.

Под конструктивним реаговањем на вршњачко насиље подразумевамо све радње којима се настоји зауставити насиље, које директно или индиректно пружају подршку жртви и/или имају за циљ њено оснаживање, али и оне радње које имају за циљ да укажу

насилнику на неприхватљивост његовог понашања (Ђурић, 2016). На примјер, конструктивно реаговање адолесцената на насиље међу својим вршњацима би било вербално обраћање насилнику да престане са вршењем насиља, директно стајање на страну жртве, раздвајање актера насиља (у случајевима физичког насиља), позивање вршњака или одраслих (родитеља, наставника, полиције) да помогну у заустављању насиља и сл. У конструктивна реаговања можемо уврстити и све активности које могу превентивно дјеловати на сузбијање насиља, као што су, на примјер, каснији разговор са насилником чији је циљ указивање на неприхватљивост његовог понашања, каснији разговор са жртвом чији је циљ оснаживање жртве и указивање да ћутање о насиљу није корисно и сл.

Постоје докази да активно или пасивно учешће посматрача може значајно утицати на појаву насиља (Pepler & Craig, 1995, O'Connell, Pepler & Craig, 1999, Hawkins, Pepler, Craig & Wendy, 2001, према Ahmed, 2005; Craig & Pepler, 1997). Дакле, свјedoци насиља својим чињењем или нечињењем, директно или индиректно, стају на страну жртве или на страну насилника.

Истраживање Конела и сар. (O'Connell et al., 1999), у којем су анализирале ситуације насиља којима је присуствовало двоје или више вршњака, показало је да су вршњаци 54% времена не реагујући посматрали насиље, што је вид поткрепљивања, односно пружања индиректне подршке насилнику. У 21% случајева вршњаци су пружили директну, отворену подршку насилнику, а 25% времена је било утрошено на покушаје смиривања насиља. Студија Хаукинса и сар. (Hawkins et al., 2001), у којој је коришћена иста методологија као и у наведеном истраживању Конела и сар., ученици су интервенисали у само 19% епизода. Истраживање Крејга и Пеплера (Craig & Pepler, 1997), у којем је снимано понашање дјеце у школском дворишту, показало је да се у 30% епизода група забавља, у 46% је била неутрална, а у 24% се осјећала нелагодно. У овом истраживању у 57% епизода вршњаци су били пријатељски наклоњени према насилнику, а у 31% према жртви. Крејг и Пеплер (Pepler, 1997, према Moeller, 2001) су утврдили да су вршњаци интервенисали у само 11% ситуација, иако су били присутни у 85% ситуација вршњачког насиља.

Видјели смо да постоје истраживања чији резултати указују да велики број младих ужива у посматрању насиља и стаје на страну насилника (на примјер, O'Connell et al., 1999; Craig & Pepler, 1997). С друге стране, према резултатима бројних истраживања велики број младих не воли посматрати насиље, осуђује га, те покушава зауставити и спријечити насиље међу својим вршњацима и помоћи жртви насиља. На примјер, у истраживању Вернберга и сар. (Vernberg et al., u pripremi, према Twemlow et al., 2003) између 80% и 90% дјеце се изјаснило да

им не причињава задовољство посматрати злостављање друге дјеце. У истраживању Пеплера и сар. (1993, према Thompson et al., 2002), у Торонту, 24% ученика је изјавило да није учинило ништа да спријечи или заустави насиље уз образложење да то није њихов посао, а 43% је изјавило да најчешће покушавају помоћи жртви насиља. Чак 56% дјеце и младих у истраживању „Школа без насиља“ је изјавило да штите жртву ријечима, а 29% штити жртву борбом (Попадић, 2009). Само 4% свједока насиља је изјавило да би се придружило нападачу, 10% навија са стране, 20% очевидаца је изјавило да их се то насиље не тиче и 41% је изјавило да не чини ништа иако зна да би требало нешто учинити да се насиље заустави и спријечи. Истраживање Боултона и Андервуда (Boulton & Underwood, 1992, према Baety & Alexeyev, 2008) је показало да је 41% дјеце и младих понекад, а 12% дјеце и младих веома често покушало зауставити насиље својих вршњака. На питање шта су они радили када је друго дијете злостављано, најчешћи одговор (49%) је био да су покушали помоћи. Према одговорима наставног особља у истраживању Омбудсмана РС (2006), 68% ученика од понекад до готово увијек покушава зауставити насиље међу својим вршњацима. Низ истраживања показују да велика већина дјеце – три четвртине и више осуђује насиље (Boulton et al., 1999; Menesini et al., 1997, Rigby & Slee, 1991, према Попадић, 2009). У истраживању Ригбија (Rigby, 1996, према Thompson et al., 2002) двије трећине ученика изјавило је да ученици сами треба да реагују да се заустави насилничко понашање над другима, али је мање од пола испитаних ученика рекло да су они сами покушали интервенисати кад су видјели насиље. У Аустралији је 43% основаца спремно да помогне својим вршњацима (Rigby & Johnson, 2005; Rigby, 1996, према Попадић, 2009), 54% основаца Новог Зеланда (Adair, 1999, према Попадић, 2009), 68% у Канади (Henderson & Hymel, 2002, према Попадић, 2009) итд. Кроскултурално истраживање из 2005. године (Baldry, 2005; Rigby & Johnson, 2005; McLaughlin et al., 2005; Rolider & Ochayon, 2005) је показало сљедеће: у Аустралији би 58.5% ученика – очевидаца насиља позитивно интервенисало, у смислу да би њих 38% подржало жртву, а 20.5% би позвало наставника. У Израелу би 75% ученика – свједока насиља позитивно реаговало, у смислу да би половина њих (37.5%) подржала жртву, а друга половина би позвала наставника. У Енглеској би позитивно реаговало 79% ученика – очевидаца насиља, од чега би 32.5% подржало жртву, а 46.5% би позвали наставника. У Италији би 79.5% ученика – очевидаца насиља позитивно реаговало. Тачније, њих 59% би подржало жртву, а 20.5% би позвало наставника. У истраживању у пројекту „Школа без насиља“, 29% жртава насиља је изјавило да су им вршњаци често, а 44% да су им вршњаци понекад помагали (Попадић, 2009). Ово истраживање је показало да је велики број ученика спреман да конструктивно реагује на вршњачко насиље (43% испитаника је у

испитивању заокружило само помажуће алтернативе). Истраживање Удружења „Веста“ (2008), извршено 2006. године у БиХ на узорку 1788 ученика узраста од петог до осмог разреда основне школе, показало је да ученици – посматрачи често настоје зауставити насиље међу својим вршњацима. Наиме, у овом истраживању је 19% ученика изјавило да други ученици – очевици насиља међу својим вршњацима „готово увијек“ покушавају зауставити насиље. Њих 14% њих је изјавило да други ученици „често“ покушавају зауставити насиље, 23% ученика је рекло да други ученици „понекад“ покушају зауставити насиље, а 25% је изјавило да други ученици „ријетко“ покушавају зауставити насиље. Конел, Пеплер и Крејг (O’Connell, Pepler & Craig, 1999, према Ahmed, 2005) су утврдили да посматрачи бране жртве насилничког понашања у 25% случајева. Истраживање у Данској је показало да се за 41% ученика стање по питању вршњачког насиља побољшало тамо гдје су вршњаци помагали (Fekkes et al., 2005, према Попадић, 2009). Студија Хаукинса и сар. (Hawkins et al., 2001) показује да је 57% интервенција вршњака у дјечијој интеракцији било успјешно. Лонгитудинална истраживања Пеплера и сар. (Pepler, 1995, према Милосављевић, 2005), такође, показују да адолесценти могу позитивно и корективно дјеловати на своје вршњаке.

Карактеристике насилника, жртава насиља, адолесцената који су истовремено вршиоци и жртве насиља и младих који нису директно укључени у насиље утичу на то да они користе различите стратегије за рјешавање конфликтних ситуација у социјалним односима са својим вршњацима. Насилници и жртве користе мање асертивне стратегије при реаговању на провокације и имају нижу социјалну компетенцију него адолесценти који нису укључени у насиље (Camodeca et al., 2003). Истраживање Кејмодеке и Гусенса (Camodeca & Goossens, 2005) у Холандији је показало да постоји велика вјероватноћа да ће млади – браниоци жртава насиља увијек тражити начине да зауставе насиље и заштите жртву, и да ће, када имају могућност избора између више алтернатива, изабрати просоцијалне активности, док насилници сматрају да асертивност није ефикасан начин заустављања насиља, већ је, према њиховом мишљењу, освета најбоља стратегија против насилничког понашања. Такође, жртве, додуше у нешто мањој мјери него насилници, показују већу склоност ка освети него млади који нису директно укључени у насиље. Аутори овај налаз објашњавају на сљедећи начин: жртве се осјећају беспомоћно и због константног злостављања су веома фрустриране и љуте, што код њих изазива жељу за осветом.

Узимајући у обзир наведено, чини се да највећи допринос спречавању насиља међу младима могу дати њихови вршњаци који до сада нису били директно укључени у насиље, односно да адолесценти који нису директно укључени у вршњачко насиље могу испољити највиши ниво

Узраст адолесцената и (не)конструктивност њиховог реаговања на...

конструктивности реаговања на насиље међу својим вршњацима. Ако ови млади људи нису били ни насилници ни жртве насилничког понашања својих вршњака, онда се чини основаним претпоставити да они имају највише потенцијала да позитивно утичу на спречавање насиља међу својим вршњацима. Сличног размишљања је и Попадић који каже: „Ако је жртва у сусрету са насилником слабија, однос снага би се из корена променио кад би на њену страну стали вршњаци који су присутни и не одобравају насиље. А ако се узме у обзир да би и пасивни посматрачи, уместо што својим понашањем ненамерно поткрепљују насилника, могли да пруже социјалну подршку жртви, постаје видљиво колико је велики потенцијал групе да заштити жртву“ (2009, стр. 162). Томпсон и сар. (Thompson et al., 2002) кажу да се улога ученика који нису директно укључени у насиље (а којих има око три четвртине школске популације) не може потцијенити. Херберт (Herbert, 1989, према Boulton, 2003) сматра да вјероватно најзначајнији фактор у борби против насиља представља друштвени притисак вршњака, а не осуда појединца – насилника од неког ауторитета.

Узраст адолесената и (не)конструктивност реаговања на вршњачко насиље

Резултати појединих истраживања указују да се смањује подршка жртвама насиља с порастом узраста свједока насиља (на примјер, Rigby & Slee, 1991, према Попадић, 2009). Витни и Смит (Whitney i Smith, 1993) су у истраживању којег је чинило преко 6000 испитаника утврдили да постоји већа вјероватноћа да ће основношколци помоћи жртви него средњошколци. Резултати овог истраживања показују да би 54% ученика основне школе и 34% ученика средње школе пружио помоћ жртви.

С друге стране, постоји низ истраживања (Ahmed, 2005; Baldry, 2005; Rigby & Johnson, 2005; McLaughlin et al., 2005; Rolider & Ochayon, 2005) која показују супротно. Истраживање Ахмеда (Ahmed, 2005) на узорку од 1452 ученика од седмог до десетог разреда је показало да се са повећањем узраста повећава и помагање посматрача жртви. Кроскултурална истраживања (Baldry, 2005; Rigby & Johnson, 2005; McLaughlin et al., 2005; Rolider & Ochayon, 2005) су показала да дјеца и млади старијег узрасног нивоа углавном чешће подржавају жртву него млађа дјеца. На примјер, у Израелу би 29% ученика основне школе, који су очевици насиља међу својим вршњацима, пружио подршку жртви, а то би исто урадило 46% ученика средње школе. У Енглеској би 22% ученика основне школе пружио подршку жртви, а 43% средњошколаца би учинило исто. Постоје и супротни налази. На примјер, истраживање

у Аустралији је показало да би 43% основношколаца – очевидаца насиља међу својим вршњацима подржало жртву, а исто би поступило 33.5% средњошколаца. Интересантни су налази истраживања (Latané & Darley, 1970, Staub, 1979, према Clarke, 2003) према којима се помоћ посматрача жртви повећава са узрастом до шеснаесте године, а потом се та помоћ смањује. Грин и Шнајдер (Green & Schneider, 1974, према Clarke, 2003) су у свом истраживању примијетили да је на узрасту 13-14 година дошло (додуше, до благог) пада у међусобном помагању дјече. Наведена истраживања, дакле, указују да узраст адолесцената утиче на конструктивност њиховог реаговања на насиље међу својим вршњацима.

Борум и Верхаген (Borum & Verhaagen, 2006) сматрају да вршњаци почињу утицати на младу особу када се она налази у раној адолесценцији. Тај утицај вршњака иде узлазном путањом до 14. године живота, а потом почиње постепено опадати. Стаинберг и Морис (Steinberg & Morris 2001, према Милосављевић, 2005) мисле да адолесценти на своје вршњаке највише утичу у средњој адолесценцији, а утицај је мањи у раној и каснијој адолесценцији.

Ђурић (2016) је у свом истраживању извршеном 2013. године на подручју Републике Српске, на пригодном узорку којег је чинило 1719 адолесцената, испитивао утицај узраста адолесцената на конструктивност њиховог реаговања на вршњачко насиље.

Узорак је чинило 718 (41.77%) испитаника мушког пола и 1001 (58.23%) испитаника женског пола. Анализа узрасне структуре испитаника показује да нешто више од једне трећине испитаника чине испитаници узраста 17-18 година (639 испитаника или 37.17%), а остале двије групе испитаника (13-14 година и 15-16 година) су приближно једнако заступљене. Наиме, у истраживању је учествовало 547 (или 31.82%) испитаника узраста 15-16 година, од чега је 308 испитаника женског пола и 239 испитаника мушког пола. У овом истраживању су била 533 (или 31.01%) испитаника узраста 13-14 година, од чега су 253 испитаника била мушког пола и 280 испитаника женског пола.

У овом истраживању варијабла узраст је имала три категорије. Једну категорију су чинили испитаници узраста 13-14 година, другу узраста 15-16 година и у трећу категорију су уврштени адолесценти узраста 17-18 година. Варијабла конструктивност реаговања адолесцената на насиље међу својим вршњацима је операционално дефинисана скором на ајтемима вињета Инвентара хипотетичких ситуација насиља међу адолесцентима – 5 (IHSNA-5), конструисаног за ово истраживање. У свих пет хипотетичких ситуација вршњачког насиља (вињета) заступљени су сљедећи облици вршњачког насиља: појединачни физички напад, групна туча, социјално искључивање, изнуда/пријетња и оговарање преко фејсбука (facebook). За сваку ситуацију је кориштена петостепена скала Ликертовог типа, која се састоји од седам до девет ајтема. Свака

тврдња се односи на један од могућих начина реаговања на насиље међу адолесцентима. У зависности од степена слагања са понуђеном тврдњом, испитаници су имали задатак да означе један од понуђених степени вјероватноће поступања (реаговања) на вршњачко насиље.

Конструктивност реаговања адолесцената на различите облике вршњачког насиља је испитивана на два начина. У првом случају су кориштени сви ајтеми Инвентара (IHSNA-5), и то тако да су сви ајтеми у свакој вињети подијељени на конструктивне и неконструктивне, а потом је скор неконструктивних одузет од скора конструктивних ајтема. На тај начин је добијен скор конструктивности реаговања адолесцената на поједине облике вршњачког насиља. Аутор се определијелио за овај начин тестирања конструктивности реаговања адолесцената на вршњачко насиље зато што не мора постојати позитивна корелација између свих конструктивних начина реаговања. Они могу бити независни, а чак се не може искључити ни постојање негативне корелације између њих. Како би провјерио како се за сваку хипотетичку ситуацију вршњачког насиља најбоље рачуна скор на конструктивном реаговању, аутор је конструктивност реаговања адолесцената на поједине облике вршњачког насиља испитивао и кориштењем Фактора конструктивног реаговања адолесцената на вршњачко насиље добијеног факторском анализом. Дакле, у овом случају нису кориштени сви ајтеми Инвентара (IHSNA-5), већ само они који су чинили Фактор конструктивног реаговања.

У свих пет вињета, аритметичке средине конструктивности и Фактора конструктивности реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста показују да најконструктивније на насиље међу својим вршњацима реагују адолесценти узраста 13-14 година, док су вриједности аритметичких средина приближно једнаке за остале двије узрасне групе адолесцената.

У свих пет вињета *F*-тест је показао да постоји статистички значајна разлика ($F_{(2)} = 4.93-13.62$; $p < .01$) у конструктивности реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста.

Post hoc Bonferroni тест значајности разлика у конструктивности реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста је показао да у свим облицима вршњачког насиља адолесценти узраста 13-14 година статистички значајно ($p < .01$) конструктивније реагују на вршњачко насиље него адолесценти узраста 15-16 година, изузев у социјалном искључивању, гдје је утврђено да адолесценти узраста 13-14 година конструктивније реагују на овај облик вршњачког насиља на нивоу статистичке значајности .05.

Овај тест је, такође, показао да адолесценти узраста 13-14 година, у свим облицима вршњачког насиља, изузев у групној тучи, на нивоу статистичке значајности .01, конструктивније реагују на вршњачко насиље него адолесценти узраста 17-18 година. Између адолесцената

узраста 15-16 година и 17-18 година није утврђено постојање статистичке значајности у конструктивности њиховог реаговања на било који облик вршњачког насиља.

У четири од пет вињета F -тест је показао да постоји статистички значајна разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста. Наиме, у појединачном физичком нападу, социјалном и електронском насиљу вриједност F -теста је статистички значајна на нивоу .01, а у изнуди/пријетњи као облику вршњачког насиља, на нивоу статистичке значајности .05.

Post hoc Bonferroni тест значајности разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста је показао да би адолесценти узраста 13-14 година, на нивоу статистичке значајности .01, конструктивније реаговали на појединачни физички напад, изнуду/пријетњу и електронско насиље него адолесценти узраста 15-16 година.

Такође, адолесценти узраста 13-14 година би конструктивније реаговали на социјално насиље него адолесценти узраста 15-16 година, али на нивоу статистичке значајности .05. Post hoc Bonferroni тест значајности разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената различитог узраста је показао да би адолесценти узраста 13-14 година, на нивоу статистичке значајности .01, конструктивније реаговали на појединачни физички напад, социјално и електронско насиље него адолесценти узраста 17-18 година. Тест значајности разлика аритметичких средина Фактора конструктивног реаговања на вршњачко насиље адолесцената узраста 15-16 и 17-18 година није показао постојање статистички значајне разлике.

Дакле, резултати овог истраживања показују да адолесценти узраста 13-14 година, у просјеку, конструктивније реагују на насиље међу својим вршњацима него адолесценти узраста 15-16, односно 17-18 година, а између адолесцената узраста 15-16 година и 17-18 година не постоји статистички значајна разлика у погледу њихове конструктивности реаговања на насиље међу својим вршњацима.

Старија малољетна лица су на вишем нивоу психосоцијалног развоја, па самим тим имају и веће развојне капацитете да зрелије и, посматрано са емоционалног, когнитивног и социјалног аспекта, доносе исправније и, посматрано са моралног аспекта, праведније одлуке. Кауфман и Стеинберг (Cauffman & Steinberg, 2000, према Borum & Verhaagen, 2006) сматрају да на процес одлучивања утичу три развојна капацитета који се са узрасним развојем повећавају: одговорност (самосталност), перспектива (временска и интерперсонална) и умјереност (самоконтрола). Имајући у виду наведено, логично би било претпоставити да ће се, с повећањем

узраста адолесцената, повећавати и ниво конструктивности њиховог реаговања на вршњачко насиље. Ипак, резултати овог истраживања нису у складу са оваквом претпоставком. Зашто? Један дио одговора на постављено питање се налази у различитом нивоу когнитивног развоја адолесцената различитог узраста. Наиме, когнитивни развој адолесцента доводи до развоја апстрактног мишљења, које утиче на мијењање његових вриједности, запажања, размишљања, доживљавања, па самим тим и понашања, а то су потврдила и бројна истраживања. На примјер, у низу истраживања (Salmivalli, Kärnä & Poskiparta, 2009, Pellegrini & Long, 2008, према Veijmelka, 2012) је доказано да се вршњачко насиље у ранијем развојном стадијуму доживљава више негативним него у каснијем стадијуму. Могуће је да је и у овом истраживању, управо зато што млађи адолесценти доживљавају вршњачко насиље више негативним него старији адолесценти, добијен резултат према којем најконструктивније на вршњачко насиље реагују млађи адолесценти (adolесценти узраста 13–14 година).

Резултате овог истраживања добро објашњава теорија социјалне когниције и више модела когнитивне обраде социјалних информација (модел когнитивне обраде социјалних информација Крика и Доџа (Crick & Dodge), Хјусменов (Huesmann) модел и модел Латанеа и Дарлеја (Latané & Darley). Наиме, у предзадњој развојној фази социјалне когниције, која обухвата период између десете и петнаесте године живота, размјена осјећања и међусобна подршка су нарочито значајне младим људима. У наредној развојној фази, изнад петнаесте године живота, адолесценту, због неопходности задовољења потребе за аутономијом, индивидуалност постаје значајнија од блискости са вршњацима. Могуће је да стога адолесценти узраста 13–14 година конструктивније реагују на вршњачко насиље него старији адолесценти.

Ово истраживање указује да се може говорити о постојању различитих стабилних начина когнитивне обраде социјалних стимулуса код адолесцената који су различитог узраста, што је у складу са схватањем појединих аутора (на примјер, Dodge et al., 2002; Huesmann, 1988) о дјеловању когнитивне обраде социјалних стимулуса на будуће социјално понашање појединца. Наиме, сличну когнитивну обраду социјалних информација/стимулуса имају адолесценти узраста 13–14 година, која је, истовремено, различита од когнитивне обраде социјалних информација старијих адолесцената (узраста 15–18 година).

ЗАКЉУЧАК

Резултати великог броја релевантних истраживања показују да већи ниво конструктивности у реаговању на вршњачко насиље показују млађи

адолесценти. Једно од најобимнијих истраживања конструктивности реаговања адолесцената на вршњачко насиље које је извршено на подручју Републике Српске 2013. године (Ђурић, 2016) је показало да адолесценти узраста 13-14 година, у просјеку, конструктивније реагују на насиље међу својим вршњацима него адолесценти узраста 15-16, односно 17-18 година, а између адолесцената узраста 15-16 година и 17-18 година не постоји статистички значајна разлика у погледу њихове конструктивности реаговања на насиље међу својим вршњацима. Наиме, могуће је да је размјена осјећања и међусобна подршка значајнија млађим него старијим адолесцентима што је у складу са појединим моделима когнитивне обраде социјалних информација (моделом Крика и Доџа, Хјусменовим модел и моделом Латанеа и Дарлеја). Осим тога, у низу других истраживања је потврђено да се вршњачко насиље у ранијем развојном стадијуму доживљава више негативним него касније. Могуће да је и у овом истраживању, управо зато што млађи адолесценти доживљавају вршњачко насиље више негативним него старији адолесценти, добијен резултат према којем конструктивније на вршњачко насиље реагују млађи адолесценти.

Приказани резултати у овом раду могу бити корисни при креирању превентивних програма који би имали за циљ спречавање вршњачког насиља.

ЛИТЕРАТУРА

- Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, Vol. 23, No. 2*, 23-29.
- Andreou, E. (2000). Bully/Victim Problems and Their Association With Psychological Constructs in 8 to 12-Year-Old Greek Schoolchildren. *Aggressive behavior, Vol. 26*, 49-56.
- Baety, L. A., & Alexeyev, E. B. (2008). *The problem of school bullies: what the research tells us*. Preuzeto 21. oktobra 2012. godine sa: <http://njbullying.org/documents/beaty-adolesc-research3-08.pdf>
- Baldry, A. C. (2005). Bystander Behaviour Among Italian Students. *Pastoral Care in Education, Vol. 23, No. 2*, 30-35.
- Borum, R., & Verhaagen, D. (2006). *Assessing and Managing Violence Risk in Juveniles*. New York and London: The Guilford press.
- Boulton, J. M. (2003). Understanding and preventing bullying in the junior school playground. In P. K. Smith, & S. Sharp (Eds.) *School bullying – Insights and perspectives (pp. 132-159)*. London and New York: Routledge.
- Boulton, J. M., Bucci, E., & Hawker, D. D. (1999). Swedish and English secondary

- school pupils attitudes towards, and conceptions of, bullying: Concurrent links with bully/victim involvement. *Scandinavian Journal of Psychology*, 40, 277–284.
- Брајша Жганец, А., Кортла – Топић, М. и Работер Шарић, З. (2009). Повезаност индивидуалних карактеристика ученика са страхом од школе и изложености насиљу од стране вршњака у школском окружењу. *Друштвена истраживања*, Вол. 18, No 4–5, 717–738.
- Camodeca, M., & Goossens, A. F. (2005). Children's opinions on effective strategies to cope with bullying: the importance of bullying role and perspective. *Educational Research*, Vol. 47, No 1, 93–105.
- Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, Vol. 24, No 1, 123–130.
- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (1997). Observations of bullying and victimization in the schoolyard. *Canadian Journal of School Psychology*, Vol. 13, No. 2, 41–60.
- Dittrick, C. J. (2010). *Does appearance matter? School bullying and body-esteem in early adolescence*. Master thesis. Vancouver: The University of British Columbia.
- Dodge, K. A., Laird, R., Lochman, J. E., Zelli, A., & Group, Conduct Problems Prevention Research. (2002). Multidimensional latent-construct analysis of children's social information processing patterns: Correlations with aggressive behavior problems. *Psychological Assessment*, Vol. 14, No 1, 60–73. Preuzeto 20. septembra 2014. godine sa: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2791956/>
- Dusek, J. B., & Guay Mc Intyre, J. (2005). Self concept and self-esteem development.
In: Adams, G. R., & Brezonsky, M. D. In (Eds.), *Blackwell handbook of adolescence* (pp. 290-309). Malden Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Ђурић, М. (2015). Социјално-психолошки аспекти реаговања адолесцената на вршњачко насиље. *Докторска дисертација*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Ђурић, М. (2016). *Реаговање адолесцената на вршњачко насиље (Социјално-психолошки приступ)*. Лакташи: Графомарк.
- Genta, M. L., Menesini, E., Fonzi, A., Costabile, A., & Smith, P. K. (1996). Bullies and victims in schools in central and southern Italy. *European journal of psychology of education*, Vol. 11, No 1, 97–110.
- Hawkins, L., Pepler, D., & Craig, W. (2001). Naturalistic observations of peer interventions in bullying. *Social development*, 10, 512–527.
- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Davis Crump, A., Saylor, K., Yu, K., & Simons-

- Morton, B. (2001). Bullies, Victims, and Bully/Victims: Distinct Groups of At-Risk Youth. *The Journal of Early Adolescence*, Vol. 21, No 1, 29-49.
- Hoover, J. H, Oliver, R., & Hazler, R. J. (1992). Bullying: Perceptions of adolescent victims in the Midwestern USA. *School Psychology International*, 13, No 1, 5-16.
- Huesmann, L. R. (1988). An Information Processing Model for the Development of Aggression. *Aggressive Behavior*, Vol. 14, 13-24.
- Коцопељић, Ј., Смедеревац, С. и Чоловић, П. (2010). Разлике у учесталости и облицима насилног понашања између ученика основних и средњих школа. *Примењена психологија*, Вол. 3, 289-305.
- Максимовић, Ј., Раковић, Д., Јовановић, И. и Чоловић, П. (2008). Повезаност вршњачког насиља, особина личности и васпитних ставова. *Примењена психологија*, Вол. 1, Но. 3-4, 125-144.
- Marsh, H. W., Parada, R. H., Seeshing Yeung, A., & Healey, J. (2001). Aggressive school troublemakers and victims: A longitudinal model examining the pivotal role of self-concept. *Journal of Educational Psychology*, Vol. 93, No 2, 411-419.
- McLaughlin, C., Arnold, R., & Boyd, E. (2005). Bystanders in Schools: What Do They Do and What Do They Think? Factors Influencing the Behavior of English Students as Bystanders. *Pastoral care*, June, 17-22.
- Moeller, T. G. (2001). *Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Милосављевић, Б. (2005). Социјална психологија I (Увод у социјалну психологију). Бања Лука: Филозофски факултет.
- O'Connell, P., Pepler, D., & Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: Issues and challenges for intervention, *Journal of Adolescence*, 22, 437-452.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, D., Limber, S. P., & Mihalic, S. (1999). *The Bullying Prevention Program: Blueprints for Violence Prevention*, Vol. 10. Boulder, CO.: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Омбудсман Републике Српске – заштитник људских права заштита права ђеце. (2006). *Не затварајмо очи пред насиљем у школи*. Преузето 29. јула 2012. године са: <http://www.zpravicnoobrazovanje.ba/Istrazivanja//15.%20OmbRS%20Nasilje%20u%20skoli%20istr.pdf>
- Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003). *Nasilje među djecom*, preuzeto 27. decembra 2014. godine са: <http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/nasilje-medu-djecom-3/>
- Попадић, Д. (2009). *Насиље у школама*. Београд: Институт за психологију.
- Попадић, Д., Плут, Д. и Павловић, З. (2015). *Насиље у школама Србије: анализа стања од 2006. до 2013. године*. Београд: Институт за психологију и UNICEF.
- Rigby, K., & Johnson, B. (2005). Student bystanders in Australian schools, *Pastoral Care in Education*, Vol. 23, No. 2, 10-16.

- Rolider, A. & Ochayon, M. (2005). Bystander Behaviours Among Israeli Children Witnessing Bullying Behaviour U School Settings. *Pastoral Care*, June, 36–39.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*, Vol. 22, No. 4. 453–459.
- Santalahti, P., Sourander, A., Aromaa, M., Helenius, H., Ikaheimo, K., & Piha, J. (2008). Victimization and bullying among 8-year-old Finnish children A 10-year comparison of rates. *European Child & Adolescent Psychiatry*, Vol. 17, No 8, 463–472.
- Sekol, I., & Farrington, D. P. (2009). The nature and prevalence of bullying among boys and girls in Croatian care institutions: A descriptive analysis of children's homes and correctional homes. *Kriminologija i Socijalna integracija*, Vol. 17, No 2, 15–34.
- Sullivan, T. N., Farrell, A. D., Bettencourt, A. F., & Helms S. W. (2008). Core competencies and the prevention of youth violence. *New Directions for Child and Adolescence Development*, Vol. 122, 33–46.
- Twemlow, S. W., Fonagy, P., & Sacco, F. C. (2003). Modifying Social Aggression in Schools. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, Vol. 5, No. 2, 211–222.
- Thompson, D., Arora, T., & Sharp, S. (2002). *Bullying: Effective strategies for long-term improvement*. New York: RoutledgeFalmer.
- Удружење “Веста”. (2008). Нацрт програма мјера за превенцију и сузбијање појавних облика насиља међу дјецом у основним школама. Преузето 29. јула 2012. године са: <http://www.scribd.com/doc/77260115/Program-mjera-za-prevenciju-i-suzbijanje-pojavnih-oblika-nasilja-me%20u-djecom-u-osnovnim-%20skolama>
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante вршњаčkog насилја у адолесценцији. *Ljetopis socijalnog rada*. Vol. 19, No 2, 215-240.
- Whitney, I., & Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, Vol. 35, No 1, 3–25.

AGE ADOLESCENTS AND (IN)CONSTRUCTIVENESS THEIR REACTIONS TO PEER VIOLENCE

Dr sci. Miroslav Djuric*

Summary: In most research on peer violence focus of researchers were forms of violence and frequency, a much less common ways of reacting to youth violence. When the researchers dealt with ways of reacting to youth violence, then, are generally questioned the behavior of the perpetrator and the victims, and much less frequently examined the reactions of observers of violence. A peer violence often happens to peers-witnesses. The results show that many are passive observers or witnesses are present in a number of cases of violent behavior. They can not, by act or omission, incitement of violence, or their activity may also try to stop the violence, or may react in a constructive and unconstructive. Given that there are age differences in the expression of adolescent peer violence, it is logical to assume that there are age differences among adolescents in their response to the violence among their peers.

Results of a large number of relevant studies show that a higher level of constructiveness in responding to peer violence show younger adolescents.

Results shown in this paper may be useful in the creation of prevention programs which would be aimed at the prevention of peer violence.

Key words: adolescents, age, prevention, peer violence.

* Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska, Banja Luka, email: miroslav.djuric@blic.net.